

Tuliko verkosta ohituskaista kirjastoille? - käyttäjät, teknologia ja hinnoittelu kirjastojen haasteena.

Tiina Jounio & Hannele Nurminen

Tiedonhankinnassa käytettävät teknologiat ja käyttäjien tiedonhankintakäyttäytyminen ovat nopeasti muuttuneet viime vuosina. Joissakin USA:n yliopistoissa uudet opiskelijat saavat ilmaiseksi Applen iPadin, joilla he pääsevät helposti käsiksi niin e-kirjoihin kuin verkkoaineistoihin. Mutta ehtiikö kirjasto enää väliin informaatiolukutaidon opetuksella ja pysyykö ylipäättään kirjasto kehityksessä ja käyttäjien maailmassa mukana? Näitä teemoja pohdittiin UK Serials Groupin kokouksessa huhtikuussa Edinburghissa.

UK Serials Group on perustettu kausijulkaisu-alan foorumiksi, joka kokoaa yhteen keskeiset toimijat: kirjastot, kustantajat ja kausijulkaisuvälittäjät. Yhdistyksen keskeisin tapahtuma on vuosikonferenssi, joka tänä vuonna järjestettiin Edinburghissa. Päivien annista nautti 820 osallistujaa 29 eri maasta.

Kirjastojärjestelmät ajasta jäljessä

Uusista teknologioista alustivat Adam Bly (Seed Media Group), Richard Wallis (Talis) ja Conrad Wolfram (Wolfram Research). Vanha tuttu Google näyttää aina olevan se lähtöpiste, josta tiedotarvitsija aloittaa hakemisen. Käyttäjät eivät kuitenkaan tee sen syvempiä hakuja, vaan googlettavat jonkin lähtöpisteen, josta eteenpäin tiedonhaku on navigointia. Internetistä löytyy upeita sivustoja, joista löytyy niin dataa, linkkejä erilaisiin palveluihin kuin linkkejä dokumentteihin eli artikkeleihin tai kirjoihin.

Kirjastojärjestelmät ovat jääneet armotta kehityksestä jälkeen. Kirjastoissa pitäisikin etsiä linkitysmahdollisuuksia ja yhteistyökumppaneita sieltä, missä asiakkaat liikkuvat. Tärkeitä ovat nimenomaan muut kuin kirjaston sivut tai kokonematietokannat.

Käyttäjät eivät hae ensisijaisesti kirjastosta vaan

sieltä jostain muualta. Kirjastojen omien tietokantojen ja luettelointityön arveltiin olevan väistyvää palvelua. E-aineistoissa tulee mukana riittävästi metadataa.

Verkostoituminen on osa tutkijan tiedonhankintaa

Sosiaalisesta mediasta on puhuttu jo useamman vuoden. Erilaisia kanavia on niin paljon, että tuskin kukaan pysyy kaikesta selvillä. Tony Hirsch (The Open University) marssitti esityksensä aikana kuulijoiden tietoon pitkän listan erilaisia verkkopalveluita, joita tutkijat käyttävä. Mielestä vilisi termejä kuten Research Blogging, ResearchGate, PostRank, Faculty of 1000, Jisc, Gamminder, Many Eyes, Mendeley, Zotero, Pipes ja sentään vähän tutumpiakin eli Twitter.

Hirschin mukaan verkostoituminen on tutkijoille samaa kuin viittaukset painetuissa lehdissä, välttämätöntä olemassaolon vuoksi. Mutta samalla hän korosti kriittisyyttä. On tärkeää, että liikkuu oikeanlaisissa verkostoissa. Hän kuulutti kriittisyyttä myös ajankäytön suhteen, verkossa pyöriminen vie aikaa, eikä surffatessa tehdä sitä varsinaista työtä.

Monet hoitavatkin sosiaaliset verkkonsa öiseen aikaan kotona tai tulevat töihin seitsemäksi, et-

tä ennen kahdeksaa ehtii olla verkossa. Virtuaalimaailma ei kuitenkaan saisi viedä liian isoa osaa todelliselta elämltä.

Perinteiset julkaisukanavat ohitetaan verkossa

Lucy Powerin (Oxford Internet Institute, University of Oxford) mukaan ennen internetin aikakautta marginaalimerkinnät olivat sosiaalista mediaa. Verkossa linkitetään, kommentoidaan ja jaetaan tietoa. Tutkijan on valittava, julkaiseeko tuloksensa formaalisti lehdessä vai informaalisti verkossa.

Verkossa julkaiseminen on nopeaa ja tieto leviää helposti tutkimusyhteisössä. Power esitteli erityisesti Friendfeed-palvelua, josta on tullut erittäin suosittu tutkijoiden keskuudessa.

Sekä Hirschiltä että Powerilta kysyttiin, mikä on kirjaston rooli näissä yhteisöissä. Kumpikaan ei ollut ajatellut, että kirjastolla olisi jotain roolia, eivätkä he nopeasti osanneet sellaista keksiäkään. Yleisöpuheenvuorossa kuitenkin kehoitettiin kirjastoja jakamaan tietoa aineistoista ja palveluista Twitterin kautta ja ennen kaikkea perustamaan kirjastoammattilaisten omia sosiaalisia yhteisöjä, joissa voi jakaa omaa ammattitaitoaan.

Hankinnoista tuleekin karsintoja

Ei liene yllätys, että tämän vuoden konferenssissa talouteen liittyvät asiat olivat vahvasti esillä. Finanssikriisi näkyy myös kirjastoissa ja määrärahoja leikataan. Niinpä kirjastoissakin on jouduttu hankintapolitiikan sijaan laatimaan anti-hankintapolitiikka. Jill Emery (The University of Texas Libraries) kertoi sekä oman kirjastonsa että Georgian yliopiston kirjaston leikkauksista.

Texasin yliopiston kirjastossa määriteltiin ydin-kokoelma, jota ei karsita, kirjastonhoitajien valitsema kokoelma, johon karsinta kohdistuu voimakkaimmin ja käyttäjien valitsema kokoelma, jonka kehittämistä suositaan. Lisäksi määriteltiin aineistot, joita kirjastoon ei hankita. Kun on päätetty, mitä ei hankita, säästyy myös työaika, koska sen tyyppisen aineiston tarjontaa ei tarvitse seurata.

Uusia hinnoittelumalleja etsitään

Käyttäjälähtöinen hankinta on lähinnä e-aineistoa ja hankintaehdotusten teko on tehty mahdollisimman helpoksi. E-aineistoissa ohitetaan myös luettelointiprosessi ja säästetään työtä siinäkin. Lehtitilausten sijasta on pyritty siirtymään Pay Per View –malliin, mutta toistaiseksi tyydyttävää palveluntuottajaa ei ole löytynyt. Tarjolla olevat palvelut soveltuvat lähinnä yksityishenkilöille.

Georgian yliopiston kirjastossa oli jouduttu toisi paikan eteen, kun aineistomenoja jouduttiin leikkaamaan miljoonan dollarin edestä. Suurin työ tehtiin lehtikokoelman parissa, kun lakkautuslistalle joutui 700 nimekettä.

Lakkautuserusteina olivat käyttötilastot sekä hinta/käyttökerta. Samalla kuitenkin huomiottiin lehtien Impact Factorit, korkeasta käyttö hinnasta huolimatta merkittäviä lehtiä säilytettiin. E-lehtipakettien sopimuksia neuvoteltiin uudelleen ja kustannussäästöjä saatiin. Myös Georgian yliopiston kirjastossa on tavoitteena tilausmallin sijasta siirtyä enemmän Pay Per View –malliin, mutta hyvä palveluntuottaja on vielä etsinnässä.

Hintapolitiikan kriisi edessä

Kustantajien isot lehtipaketit saivat osakseen ryöpytystä. Aikanaan edullisilta kuulostaneet Big Dealit ovat sitoneet määrärahat ja käyneet useille kirjastoille ylivoimaisen kalliiksi. Kolme suurinta kustantajaa lehtipaketteineen vievät globaalisti kirjastojen lehtibudjeteista yli puolet.

Taloudellisesta tilanteesta johtuen kirjastojen määrärahat eivät kasva. On hyvä tilanne, jos ne pysyvät ennallaan tai laskevat korkeintaan prosentti, pari. Isoissa paketeissa on kuitenkin sitouduttu keskimäärin 7 % vuotuisiin hinnankorotuksiin ja kun budjetti ei joustaa, joudutaan karsimaan muuta aineistoa. On selvää, että tilanne ei voi kauaa jatkua näin, vaan isojen pakettien sopimuksiin on saatava muutoksia.

Ted Bergstrom (University of California Santa Barbara) etsi muutosmalleja kestävämmäksi käyvään tilanteeseen. Kuka uskaltaisi tehdä muutoksen?

Kuulostaa varsin yksinkertaiselta, että sanotaan irti isot sopimukset ja tilataan vain ne lehdet, joita oma organisaatio välttämättä tarvitsee ja suositaa halpoja lehtiä. Ennen pitkää tutkijat huomaavat, että kalliita lehtiä ei kukaan lue ja siirtyvät myös julkaisemaan halvemmissa lehdistä. Luultavasti kustantajatkin huomaavat muutoksen ja halpojen lehtien hinnoittelumalli muuttuu.

Bergströmin mielestä myös käyttäjiä pitäisi ohjata kustannustietoisuuteen. Tutkijat pitäisi tavalla tai toisella pistää maksamaan käyttämistään artikkeleista, jolloin organisaation tasolla hintatietoisuus leviäisi ja sitä kautta myös painostus muutokseen.

Miten kirjastot vaikuttavat tutkimuksen laatuun?

Carol Tenopir Tennesseeen yliopistosta esitteli Illinoisin yliopistossa tehtyä, Elsevierin rahoittamaa tutkimusta siitä, mikä on kirjaston merkitys tai arvo yliopistolle ja yliopiston tutkimuksen laadulle. Kannattaako yliopiston sijoittaa kirjastoon? Onko sijoitus tuottoisa ja miten sen tuotot voi mitata?

Itsestään selviä mittareita ovat kirjaston hankkimien aineistojen käyttöluvut, esim. ladatut artikkelit (implicit value) sekä aineistojen merkitys tutkijoille tai tutkijoilta saatu palaute (explicit value). Näiden lisäksi Tenopirin mukaan kirjastoon sijoitetulle rahoitukselle voidaan määritellä tuotto prosentti eli ROI (Return on Investment).

Illinoisin yliopiston tutkimuksen mukaan sijoitus kirjastoon saattoi merkitä lisäystä tutkimusapurahoihin 1 : 4.38. Luvut vaihtelivat tieteenalasta ja yliopiston opetus/tutkimus-painotuksesta riippuen. Lisää tutkimuksesta <http://libraryconnect.elsevier.com/whitepapers/0108/lcwp010801.html>.

Uusia laadun mittareita tutkimuksille

Jim Pringle Thomson Reutersilta kertoi menetelmistä, joilla mitataan tutkimuksen arvoa, laatua tai suhdetta muihin julkaisuihin. Menetelmistä tunnetuimpia ovat impact factorit, mutta esimerkiksi Eigenfactor arvioi verkkolehtiä eräänlaisina solmuina toisiin aikakauslehtiin.

Esiin ovat nousemassa myös mittarit, jotka tuovat entistä voimakkaammin esiin tietoja erilaisista yhteyksistä rahoittajiin, toisiin kirjoittajiin, patentteihin jne. Peter Shepherd COUNTERilta kertoi PIRUS2-projektista, joka kehittää yksittäisen artikkelin käyttölukuja mittaavaa standardia.

Yksittäisen artikkelin käytöstä saatavat luvut tulevat olemaan entistä merkityksellisimpiä, koska yhä useammat artikkelit löytyvät julkaisuarkistoista ja toisaalta rahoittajat ovat yhä kiinnostuneempia yksittäisten kirjoittajien saavutuksista. Koska kaikki merkittävät artikkelit ilmestyvät nykyisin elektronisessa muodossa, on käyttölukujen, viittaustietojen yms. saaminen entistä helpompaa.

Yhä enemmän kehitetään mittareita, joilla voidaan arvioida, ei vain lehtiä, vaan myös tutkijoita ja yliopistoja ja luonnollisesti rahoitus jaetaan näiden arviointien tulosten perusteella.

Tietoa kirjoittajista:

Tiina Jounio
Oulun yliopiston kirjasto
email. tiina.jounio@oulu.fi

Hannele Nurminen
Tampereen yliopiston kirjasto
email. hannele.nurminen@uta.fi